

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Kerstin Klavij*
 Härad: *Handbörd* Berättare: *Anders Johansson, Präst*
 Socken: *Högsby* Berättarens yrke: *lantbrukare*
 Uppteckningsår: *1963* Född år *1895 i Solberga by, Högsby m.*

Födoämnen och födoväxter. s. 1-3.

LUF 74

Husboudet och tjänstefolk. s. 4-8.

LUF 105

Luf 74 Födoämnen och fördomarSvamp

Svamp ansågs inte matnyttig. Det var bara korna som åt svamp, och dom kunde sortera ut de giftiga svamparna. I några enstaka fall plockades svamp och såldes. Det var endast toppmurklor som plockades då. Dom såldes till apoteken och herrskapen. - Propaganda för svampätning förekom i tidningarna. Det var vissa personer som ville lära allmogen att svamp var nyttig föda. - Bruket att äta svamp spreds så småningom. Pigor som tjänade på de stora gårdarna fick veta att det gick att äta svamp och spred bruket ut till bönderna. - Svampen torkades alltid. Kantareller saltades. - Svamp har knappast använts som föda ens under de värsta nödår. - Att man inte ville äta svamp motiverades med att den var komat. - Man kände till toppmurklan och att den inte var farlig och man visste att röda flugsvampen var giftig. Rädslan för giftiga svampar har naturligtvis också medverkat till att man inte ville äta svamp. - Att korna

åt svamp inverkade inte menligt på mjölken. Tvärtom sades det bli mer mjölk om korna åt svamp. - Björktickor användes till fnöske. - Uttrycket svamphuggare har jag aldrig hört.

Häst

Det förekom nog att man åt hästkött, men med stor motvilja. Någon propaganda för hästkött har jag aldrig hört talas om. Skinkorna var de bästa bitarna på hästen. Skinnet togs tillvara. Det hette rossläder och var mycket bra till skor.

Kalv, killing och lamm

Det har aldrig funnits någon motvilja mot att äta dessa djur.

Vilt

Tacka för att man använde vilt i hushållet. Det har man gjort i alla tider. Man hade ju hela skogen att ta av.

Höns

Tuppar och hönor användes som mat, men det fanns vissa människor som absolut inte ville äta höns. Det finns sådana människor än idag. Man slaktade dem genom att hugga huvudet av dem.

ACC. N:R M. 15889:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Fisk

Man var inte så noga med vad för fisk man åt. Men rudor var man kanske inte så glada åt. Den billigaste fisken var härskan sill, som också var den drygaste.

Luf 105 Husbondefolk och tjänstefolkAllmänna förhållanden

Gårdarna förr i tiden sköttes av torparna och av fast anställda, drängar och pigor. Och naturligtvis av husbondefolket och deras familj.- På en gård om ungefär 50 tunnland hade man 2 drängar och 2 pigor + gårdens egna flickor som fick hjälpa till med arbetet. - Man tog tjänst för 1 år i sänder. Man bytte inte plats så ofta. Det fanns många trotjänare förr i tiden. I genomsnitt stannade man 5 år på samma plats.

Arbetsfördelning

Husbonden hade tillsynen över allt arbete. Husmodern lagade mat, gjorde smör och ost och vävde. - Vid slåttern skötte karlarna lien och kvinnorna räfsade. Det var kvinnorna som hade hand om ladugården. Karlarna gick i skogen och arbetade. De grävde också diken. - Rangskillnad mellan tjänstefolket förekom. På de större gårdarna var stalldrängen för mer än de andra, som fick uträtta litet av varje. På en stor bondgård var förköraren

den som gick i spetsen vid alla arbeten. - Männens arbeten var det att tröska, gräva diken, hugga ved, sköta slåttern och ta upp nyodling. Det var kvinnor som skötte utfodringen, mjölkningen och gödslingen. Vid slakten deltog inte männen längre än till själva dödandet av djuret. - Var och en höll noga på sitt arbete. Det var förnedrande för en karl att mjölka en ko och att diska.

Arbetstid och fritid

Arbetstiden var litet olika beroende på hur pass angeläget det var med arbetet som skulle utföras. Vanligen börjademan med solen. På sommaren arbetade man ett tag före frukosten. Någon normal arbetstid fanns inte. Pigorna fick hålla på längst. Sin fritid hade tjänstefolket under friveckan 24 oktober - 1 november. Inga frikvällar förekom. På lördagarna arbetade man lika länge som andra dagar. - Minderåriga fick arbeta så mycket de orkade. Var det mycket att göra fick de hugga i duktigt, annars kunde det nog hända att de fick springa omkring litet som de ville. Ett ordspråk som ofta citerades var Den fåfång går, lärer mycket ont. Barn till föräldrar som inte hade lantbruk var mera fria från arbete. - Sedan de andra gått och lagt sig fick tjänstefolket utföra arbete för

egen räkning. - De enda fridagar som förekom var friveckan. Alla som då var fria skulle till marknad eller också hälsade man på i hemmet. Pigorna fick mat med sig under friveckan, men om också drängarna fick, vet jag inte. - De som så ville kunde få stanna kvar på gården under friveckan. De fortsatte då att arbeta, men hade det litet friare. Bestämde själva hur mycket de ville göra.

Umgänge

Hos bönderna räknades tjänstefolket som medlemmar av familjen, men inte hos herrskapen. - Drängarna bodde i en drängkammare som var inrymd i en flygel, i mangelboden eller i brygghuset. Pigorna sov i köket. - Sina personliga tillhörigheter förvarade tjänstefolket i träkoffertar som stod i drängkammaren eller i köket. - Ofta samlades tjänstefolket i dagligstugan. Man utförde olika arbeten där, t.ex. att spinna. - Husbondefolk och tjänare åt tillsammans. Var det en stor familj, kunde man ha två bord. Barnen fick stå och äta. - De vanligaste kalasen var julkalasen. Man skulle ha förning med sig. Alla i hushållet deltog i festen. Arbetarna var inte ute på arbete, men de fick nog äta i köket och passa upp vid borden. - I kyrkan var alla bänkar numrerade och var gård hade sin bänk.

Varje år flyttade man fram en bänk. Tjänstefolket satt i gårdens bänk. Tjänarna fick gå till kyrkan varje söndag om de ville. - I regel rådde ett gott förhållande mellan tjänstefolket och gårdens egen ungdom. Men det fanns ju olika folk också. En del höll sig för bättre. Och det berodde nog också på hur tjänstefolket var. - Alla ungdomar deltog i de danser som ordnades vid vägskälen under sommaren. Man gjorde en insamling till spelmannen. - Hemorten betydde mycket. Det var vanligt med slagsmål mellan de olika byarna. När man slogs med pojkarna från en annan by upphörde alla sociala skillnader. I en by gjorde de den värste slagskämpen till fjärdingsman, och sedan blev det ordning där.

Härkomst

Tjänstefolket bestod av torparungdom, arbetarungdom och andra mindre bemedlade. - När man tog plats sökte man sig inte så långt bort från hemorten. Det var kanske inte så vanligt att bondgårdarnas ungdomar tog tjänsteplats, men det hände dock. Var det många barn på gården tog en eller två plats borta. - Om man for utomlands var det endast till Amerika. En gårdssom eller gårdsdotter som hade dräng- eller pigplats hade det bättre än de övriga tjänarna på gården. De hölls högre socialt sett. -

Det var mycket sällan det förekom giftermål mellan tjänstefolket och bondgårdarnas ungdomar. Det betraktades som en stor mesallians och föregicks av väldiga uppträden.

Husbondevälde

Husbondefolket sade du till sina tjänare. Dräng och piga sade Han eller efternamn till husbonden, och till husmodern sade de mor kär eller kära mor. Några samråd om arbetet förekom inte, utan husbonden bestämde själv vad som skulle göras. - Jag kan inte minnas att jag hörde talas om några bestraffningar. - Det förekom nog att tjänstefolket utnyttjades mer än som var vandigt, men det hörde till undantagen. - Hur tjänstefolket utspisades var högst individuellt. Men det var viktigt att ha gott anseende i matfrågan. Det sades att när husbonden skulle ut och städja nya tjänare skulle han smörja in sig i ansiktet med en fläsksvål, så att tjänarna skulle förstå att de kom till en gård där det vankades god och riklig mat. Att lämna tjänsten i olaga tid var brottsligt, och man hämtades tillbaka av länsman. - I huvudsak tror jag nog att man kände till tjänstehjonsstadgan, men jag minns inga exempel på att den åberopades.